

Problemy opisu składniowego średniopolskich konstrukcji z predykatami typu *słuszna*, *pewna*

Renata Bronikowska
renata.bronikowska@ijp.pan.pl

Badane konstrukcje

- Zdania, w których funkcję predykatu pełnią żeńskie formy przymiotnika (dalej: PŻP)
 - Rebelizować przeciw śmierci **niebezpieczna**.
 - Nie **jest dobra** człowiekowi być samemu.
 - **To pewna**, że wyjeżdżam [...].
 - [...] **to oczywista jest**, że nie masz na to żadnego Prawa.
 - **Słuszna** mi **się zda** mówić, że...
 - Istnieją w polszczyźnie w XVI-XIX w. (Kałkowska 1973). Współcześnie zachowały się nieliczne relikty: *można, niepodobna, czy podobna?, co gorsza, mniejsza o to, dobra nasza, oczywista*.
-

Materiał

- Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII w. (KorBa)
 - www.korba.edu.pl
 - KorBa 1.0: okres 1601-1772; 13,5 mln segmentów
 - Plik xls zawierający poświadczenia wystąpień badanych konstrukcji
 - Automatyczne wyszukanie w KorBie przymiotników w M lp. r.ż. + ręczny wybór ich predykatywnych użyc
 - Dodatkowe znakowanie, np. stopień formy PŻP, czasownik posiłkowy (*zdać się, widzieć się...*), rodzaj czasownika w czasie przeszłym (*była* vs. *było*), forma *jest* w czasie teraźniejszym, forma *to*
 - 177 jednostek PŻP, np. ŻAŁOSNA (żałosna, żałośna, żałośniejsza, najżałośniejsza)
 - 4228 użyc
-

Tradycyjne opisy składniowe konstrukcji z PŹP

To + jest + PŹP + bezokolicznik/zdanie

↓ ↓
łącznik orzecznik

- Orzeczenie imienne z łącznikiem BYĆ i orzecznikiem przymiotnikowym
- W czasie teraźniejszym łącznik jest często pomijany
- Rozbieżności w opisie podmiotu
 - Zdania bezpodmiotowe (Koneczna 1957, Ostaszewska 2002)
 - Zdania z podmiotem wyrażonym zaimkami *to*, *co*, *owo*, bezokolicznikiem lub zdaniem podrzędnym układowym (Kałkowska 1973)
 - Zdania z podmiotem wyrażonym bezokolicznikiem oraz zdania bezpodmiotowe (Krążyńska 1978)

Problemy opisu składniowego

- Do jakiej części mowy należą formy *słuszna*, *pewna* itp.?
- Który składnik konstrukcji jest elementem zdaniotwórczym?
- Jaki jest gramatyczny status formy *to*?

Do jakiej części mowy należą PŻP?

- W tradycyjnym opisie uznawane za formy przymiotników
 - Półsubstantiwa – kategoria przejściowa między formami przymiotników i rzeczowników (Kałkowska 1973:98)
 - Kategoria przejściowa między formami przymiotników i predykatywów (Bronikowska 2021:98)
 - Kategoria przejściowa między formami przymiotników i przysłówków?
-

Konstrukcje bezosobowe z predykatami przysłówkowymi

- Aż **miło** człekowi z takimi ludźmi mieć sprawę.
 - Zaczynam **jawno jest** iż nie różni są Polacy od starych onych Scytów [...]
 - Słyszycie jako **to niebezpieczno** na piśmie ś. szwankować/ przekląctwem to wiecznym pachnie.
 - Izaliż **to jest godnie** wynosić Boskie przymioty, składając je, i zdumiewając się nad wyobrażeniem ich w najpodlejszych i najwzgardzieńszych żywiołach [...].
 - [...] **widzi się oczywiście**, że nie obserwowano innszy reguły formując je, tylko pragnienie książęce albo pańskie [...].
-

Skąd powstała przysłówkowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie? (Szober 1931)

Dulce et decorum est pro patria mori.

- pierwotnie formy M lp. r.n. przymiotnika w odmianie niezłożonej: *dziwno, godno, niebezpieczno*
- adwerbializacja orzeczników przymiotnikowych
- analogiczne użycia przysłówek powstałych z Ms lp. r.n. przymiotników w odmianie niezłożonej: *dziwnie, godnie, niebezpiecznie*.

Słodko i zaszczytnie jest umrzeć za ojczyznę.

Słodka bowiem iest: za oyczyznę umierać! (Rejtan na sejmie 1773 r.)

Adverbializacja form PŻP

- Koordynacja form PŻP z formami przysłówków:
 - Że: **miło**, i **pożytecznie** Polkę mieć Królową, **miło**, żeby każdy znią gadał, żeby Córki nasze w francymerze zostające z Królową, łaski i konfidencji zabrały *pretium*, a nawet i **pożyteczna**, abyśmy *propitium Jovem* przez Junonę mieli.
 - ...**miła** bo bywa podróżnemu/ gdy w nocy światło się pokaże; a barziej **milej**/ gdy światło dusze oświeci boskie.
 - Wahanie między formami żeńskimi i nijakimi czasowników posiłkowych
 - ...do rzeczy jednak przystąpić jeszcze **nie słuszna była**...
 - ...bez zezwolenia Króla Angielskiego **nie słuszna** to **było** czynić...
 - ...**trudna by była** szukać ich po obozie...
 - ... tak wielkiej potędze nieprzyjacielskiej wytrzymać **przytrudniejsza byłoby**...
-

Rodzaj żeński vs. rodzaj nijaki

Na 46 jednostek PŻP użytych w czasie przeszłym lub trybie przypuszczającym w 20 zanotowano użycie czasownika posiłkowego w rodzaju nijakim.

	r.n.	r.ż.		r.n.	r.ż.
CIĘŻKA	1	4	PODOBNA	6	7
DOBRA	1	1	PRZYSTOJNA	1	4
INSZA	1	3	PRZYTRUDNA	1	0
MIŁA	1	0	PRYZWOITA	2	0
MOŻNA	53	3	SŁUSZNA	4	8
NIEMIŁA	1	0	SROMOTNA	1	1
NIEMOŻNA	54	0	STRASZLIWA	1	0
NIEPODOBNA	39	15	TRUDNA	1	4
NIEPOŻYTECZNA	1	0	UCZCIWA	1	0
NIESŁUSZNA	1	3	ZWYCZAJNA	1	1

*Dane nie obejmują form trybu przypuszczającego tworzonego wyłącznie za pomocą cząstki *by*

Połączenia form PŻP z żeńskimi i nijakimi formami czasowników w XVII i XVIII w.

	1601- 1650	1651- 1700	1701- 1750	1751- 1772
Połączenia z żeńskimi formami czasowników (<i>była, byłaby</i>)	57	15	7	1
Połączenia z nijakimi formami czasowników (<i>było, byłoby</i>)	8	10	8	0

*Dane nie obejmują wystąpień form MOŻNA, NIEMOŻNA, NIEPODOBNA ze względu na ich zaawansowaną leksykalizację.

Predykatywy czy przysłówki predykatywne?

Cechy różniące przysłówki predykatywne od predykatywów

(Wróbel 1988, Wiśniewski 1989, Szupryczyńska 1995a, Kosek 2002, Przepiórkowski 2019)

- Stopniowanie
- Połączenia z czasownikami innymi niż BYĆ
 - Stawało się duszno.
 - *Stawało się widać góry.
- Połączenia z formą *jest* w czasie teraźniejszym
 - Trudno jest iść.
 - *Trzeba jest iść.

Predykatywy czy przysłówki predykatywne?

	Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.		Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.
NIEPODOBNA	-	11	18	MAŁA	81	2	4
WIELKA	517	1	15	CIEŻKA	43	2	2
MOŻNA	-	-	3	TRUDNA	12	7	7
NIEMOŻNA	-	-	-	NIESŁUSZNA	1	2	3
PEWNA	19	-	52	POSPOLITA	1	3	25
SŁUSZNA	14	3	21	DOBRA	23	-	9
INSZA	-	1	23	POTRZEBNA	6	5	11
ZŁA	146	-	2	PRYZWOITA	2	-	4
PODOBNA	15	4	23	NIEBEZPIECZNA	-	-	4
DZIWNA	39	3	6	PIĘKNA	6	-	2

Predykatywy czy przysłówki predykatywne?

	Stopień wyższy i najwyższy	Czasowniki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.		Stopień wyższy i najwyższy	Czasowniki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.
NIEPODOBNA	-	11	18	MAŁA	81	2	4
WIELKA	517	1	15	CIEŻKA	43	2	2
MOŻNA	-	-	3	TRUDNA	12	7	7
NIEMOŻNA	-	-	-	NIESŁUSZNA	1	2	3
PEWNA	19	-	52	POSPOLITA	1	3	25
SŁUSZNA	14	3	21	DOBRA	23	-	9
INSZA	-	1	23	POTRZEBNA	6	5	11
ZŁA	146	-	2	PRYZWOITA	2	-	4
PODOBNA	15	4	23	NIEBEZPIECZNA	-	-	4
DZIWNA	39	3	6	PIĘKNA	6	-	2

Predykatywy czy przysłówki predykatywne?

	Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.		Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.
NIEPODOBNA	-	11	18	MAŁA	81	2	4
WIELKA	517	1	15	CIEŻKA	43	2	2
MOŻNA	-	-	3	TRUDNA	12	7	7
NIEMOŻNA	-	-	-	NIESŁUSZNA	1	2	3
PEWNA	19	-	52	POSPOLITA	1	3	25
SŁUSZNA	14	3	21	DOBRA	23	-	9
INSZA	-	1	23	POTRZEBNA	6	5	11
ZŁA	146	-	2	PRYZYWOITA	2	-	4
PODOBNA	15	4	23	NIEBEZPIECZNA	-	-	4
DZIWNA	39	3	6	PIĘKNA	6	-	2

Predykatywy czy przysłówki predykatywne?

	Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.		Stopień wyższy i najwyższy	Czasow- niki inne niż <i>być</i>	Forma <i>jest</i> w czasie teraźn.
NIEPODOBNA	-	11	18	MAŁA	81	2	4
WIELKA	517	1	15	CIĘŻKA	43	2	2
MOŻNA	-	-	3	TRUDNA	12	7	7
NIEMOŻNA	-	-	-	NIESŁUSZNA	1	2	3
PEWNA	19	-	52	POSPOLITA	1	3	25
SŁUSZNA	14	3	21	DOBRA	23	-	9
INSZA	-	1	23	POTRZEBNA	6	5	11
ZŁA	146	-	2	PRYZYWOITA	2	-	4
PODOBNA	15	4	23	NIEBEZPIECZNA	-	-	4
DZIWNA	39	3	6	PIĘKNA	6	-	2

Propozycja strukturalnego opisu konstrukcji z PŻP

- Założenie: adverbializacja PŻP
 - Opis składniowy na wzór strukturalnych opisów bezosobowych konstrukcji z przysłówkiem (Saloni, Świdziński 1981; Kallas 1993; Szupryczyńska 1995a, Szupryczyńska 1995b; Saloni 2000)
 - Elementem zdaniotwórczym jest czasownik niewłaściwy BYĆ, a także inne czasowniki niewłaściwe.
 - W czasie teraźniejszym możliwość dwojakej realizacji czasownika BYĆ: przez formę *jest* albo tzw. zero syntaktyczne:
 - Lepsza **jest** skąpemu Niż rozrutnemu służyć [...].
 - Lepsza **∅** żyć w Małżeństwie, A niż palić się.
 - Zdania bezpodmiotowe
-

Problem interpretacji formy *to*

- A **to dziwne**, że się w tym Rzplta nie obaczy wczas i temu dalej nie zabieży.
 - Ale **to głupia**/ rozumieć iżbyś mógł zjednoczyć Niemiecką ziemię [...].
 - Forma *to* jako zaimek rzeczowny pełniący funkcję podmiotu (Kałkowska 1973)
 - brak zgody rodzajowej między podmiotem a orzecznikiem;
 - dwa elementy o funkcji podmiotu: zaimek i bezokolicznik
 - Różne funkcje formy *to* (Koneczna 1957)
-

Forma *to* jako partykuła?

- Postpozycja względem formy PŻP
 - Nieakcentowana
-
- **Piękna to** mieć myśl wolną.
 - **Pewnaż to**, że Was od kłótni wyzwolą?
 - **Dobrać to** gdy kto komu do zdrowia pomoże.
 - **Najpewniejsza to jest** asekuracją dać osobom pewnym [...].
-

Forma *to* jako predykatyw?

- Antepozycja względem formy PŻP
 - Nieakcentowana
 - Ale **to głupia**/ rozumieć iżbyś mógł zjednoczyć Niemiecką ziemię [...].
 - A **to dziwna**, że się w tym Rzplta nie obaczy wczas i temu dalej nie zabieży.
 - [...] gdyż **to daremna** miłości i życzliwości od nich, dobrze ich traktując, pretendować.
 - **Jest to nie mała**/ zakazować towarów wywozić *extrá fines Regni*, kupcom Koronnym [...].
-

Forma *to* jako predykatyw – konstrukcje współczesne

- Interpretację czasownikową ma współcześnie:
 - *To* utożsamiające: *Janek to (jest) mój brat.* (Wiśniewski 1990)
 - *To* identyfikujące: *To (jest) mój ojciec.* (Bogusławski 1988)
 - *To* poprzedzające przysłówki predykatywne (ISJP):

Słowem **to** możemy wprowadzać przysłówki predykatywne, a także niektóre rzeczowniki określające jakąś sytuację. W połączeniu ze słowem **to** mogą one przyłączać zdanie podrzędne zaczynające się spójnikiem typu „że” lub „żeby”. *To miło z pana strony... Wiesz, to fajnie, że nas odwiedziłeś... To granda, żeby nie było chleba.* Słowo **to** może występować z formą trzeciej osoby czasownika **być**, np. „to jest”, „to są” lub „to było”, przy czym formy „jest” i „są” można pominąć. [...] *To by było dobrze, gdyby nas odwiedził.*

- Konteksty współczesne (NKJP)
 - **To cudownie**, że chcesz się zbadać.
 - **To dobrze** mieć koleżankę za granicą.
-

Forma *to* jako zaimek

Konteksty sugerujące padanie akcentu zdaniowego na formę *to*

- *To* poprzedzone jest partykułą wzmacniającą:
 - **Doświadczona** i **to** iż pewnych roku i miesięcy czasów większa bywa morza intumescencja.
 - Azaż i **to mała**, że tam w swym państwie wiarę św. katolicką przez Jezuity forytuje [...]
 - *To* stanowi bezpośrednie nawiązanie do zdania poprzedniego:
 - TEHANO żona Pytagóresa Filozofa/ będąc spytana/ coby najwięcej Białejgłowie przystało? odpowiedziała: **To najprzystojniejsza** podobać się swemu własnemu mężowi.
 - *To* wprowadza zdanie względne rozpoczynające się od zaimka *co*:
 - **Pocieszniejsza to**/ co się pielgrzymowi do ziemie Świętej [...] przytrafiło/ tegoż roku.
 - Nie jest **to** tedy **pewna**, co ludzie sobie za pewne osądzą.
-

Różne *to* – różne składniowe interpretacje konstrukcji

Funkcja <i>to</i>	Element zdaniotwórczy	Typ zdania	Przykład
partykuła	czasownik niewłaściwy BYĆ	bezpodmiotowe	Piękna to mieć myśl wolną.
predykatyw	predykatyw TO	bezpodmiotowe	Ale to głupia/ rozumieć iżbyś mógł zjednoczyć Niemiecką ziemię [...].
zaimek rzeczowny	czasownik właściwy BYĆ	zawierające podmiot	I to cudowna, co się pod Tolossą stało [...].

Kontekst interpretacyjny – predykaty zakończone na -o

- Interpretacja przysłówkowa:
 - *Item* dla czyszczenia powietrza **pożytecznie jest** palić ognie.
 - Słyszycie jako **to niebezpiecznie** na piśmie ś. szwankować/ przeklątwem to wiecznym pachnie.
- Interpretacja przymiotnikowa:
 - Azaż i **to tajno jest** komu, że i teraz tymi złotymi szwajcami z wielu miar *impetitus* był, że go już buławą, już wielkich łask samemu i komuby chciał, obietnicami sięgano?

Dziękuję za uwagę

renata.bronikowska@ijp.pan.pl

Bibliografia 1

- Bogusławski, A. (1988). To jest. *Rozprawy Komisji Językowej 34*, 29–35.
- Bronikowska, R. (2021). Unfinished “verbization” process – the development of predicative constructions with an adjective of the feminine gender in the 17th and 18th centuries in the light of corpus data. *Polonica 41*, 97–110.
- Kallas, K. (1993). Kilka uwag na temat charakterystyki akomodacyjnej i konotacyjnej leksemów BYĆ. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XL, Nauki Humanistyczno-Społeczne*, 246, 27–39.
- Kałkowska, A. (1973). Składniowe właściwości przymiotników kwalifikujących. *Język Polski 2*, 95–104.
- Koneczna, H. (1957). O budowie zdania Imć Pana Paskowego słów kilkoro., *Poradnik Językowy 3*, 110–125.
- Kosek, I. (2002). Jeszcze o predykatywach. *Prace Językoznawcze 4*, 39–45.
- Krążyńska, Z. (1978). Z problematyki zdań jednocłonowych w polszczyźnie XVII wieku (zдания nominalne), (w:) *Problemy polskiej składni historycznej*, Kraków, 47–63.
- Linde-Usiekniewicz, J. (2007). Small Clauses Reconsidered Revisited: Not So Small and Not So All Alike, And Fewer. *Lingua Posnaniensis 49*, 83–91.
- Ostaszewska, D. (2002). Składnia (w:) Ostaszewska D. (red.), *Polszczyzna XVII wieku. Stan i przeobrażenia*, Katowice: „Śląsk”, 181–277.
- Pisarkowa, K. (1984). *Historia składni języka polskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Przepiórkowski, A. (2019). Status gramatyczny predykatywnych *szkoda, wstyd, żal* raz jeszcze. *Polonica 39*, 85–110.

Bibliografia 2

- Saloni, Z. (2000). Projekt artykułu hasłowego BYĆ. *Poradnik Językowy* 3, 4–15.
 - Saloni, Z., Świdziński, M. (2001). wyd. 5., Składnia współczesnego języka polskiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
 - Szober, S. (1931) Skąd powstała przysłówkowa forma orzecznika w zdaniach z bezokolicznikiem w podmiocie? *Język Polski* 16(3), 85–87.
 - Szupryczyńska, M. (1995a). Jeszcze o tzw. „predykatywach przysłówkowych”, *Polonica* 17, 173–187.
 - Szupryczyńska, M. (1995b). Klasyfikacja zdań bezpodmiotowych typu Było duszno. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska* 46, *Nauki Humanistyczno-Społeczne* 300, Toruń, 89–113.
 - Trąbczyński, I. (1778). *Grammaire raisonnée ou principes de la langue polonaise*. Warszawa: P. Dufour.
 - Wiśniewski, M. (1990) Formalnogramatyczny opis leksemów TO. 2. Słowo to w funkcji spójnika, partykuły lub czasownika niewłaściwego. *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia polska* 31, Toruń, 91–119.
 - Wiśniewski, M. (1989). Status gramatyczny tzw. przysłówków odprzymiotnikowych typu duszno, wolno, nieprzyjemnie. *Polonica* 14, 183–191.
 - Wróbel, H. (1988). Przysówek w strukturze formalnej polskich zdań. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica* 1, 70–85.
-